

Ψ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS
AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR
AND POST-WAR PERIOD**

Рівне

29-30 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ:**

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL
IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD:**

collection of papers presented
at the International Scientific and Practical Conference

(29-30 листопада 2023 р, м. Рівне)

УДК 159.9+ 316.6

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне , 2023. 176 с .

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 12 від 5.12.2023 р.)

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

таких складних умовах є критично важливими для збереження конкурентоспроможності та забезпечення виживання і розвитку бізнесу.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. 2020, Vivat. 512с.
2. Партута Т.О., Фесенко Т.В. Конкурентоспроможність підприємства та механізм її забезпечення. Журнал: Інвестиції: практика та досвід № 12/2012р. ст. 91-96.
3. Стефанюк О.Д., Галунець Н.І. Пріоритети розвитку бізнесу у воєнний час. Вісник: Економіка та суспільство, №49, 2023р., 5 с.
4. Fisher R., Ury W. Getting to Yes. Random House, 2012. 628р.
5. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Random House Publishing Group, 2005. 352р.
6. Harvard Business Review, Daniel Goleman, Ellen Langer, Christina Congleton, Annie McKee. Harvard Business Review Emotional Intelligence Collection (4 Books) (HBR Emotional Intelligence Series). Harvard Business Press, 2017, 600р.
7. Reuven Bar-On. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). University of Texas Medical Branch, Psicothema 2006. Vol. 18, supl., pp. 13-25

Савелюк Наталія Михайлівна

*доктор психол. наук, професор,
професор кафедри психології*

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ДОСЛІДЖЕННІ СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ ВЕРБАЛЬНОГО СТИМУЛУ «УКРАЇНА»

Асоціативний експеримент належить до групи методів проєктивного типу, інша його назва – тест словесної асоціації. Він уперше описаний та систематизований Ф. Гальтоном у зв'язку із завданням вивчення «асоціації ідей». Згодом асоціативний експеримент отримав науковий розвиток у дослідженнях Е. Крепеліна, К. Юнга, Г. Кента, В. Вундта, О. Лурії, а також Д. Рапапорта зі співробітниками [1; 2].

Родове поняття «проєктивний метод» указує на специфічність асоціативного експерименту, пов'язану зі складністю чіткого статистичного аналізу його результатів і підведення їх під певні узагальнені норми. З усім тим, у цьому спрямуванні успішно здійснена ціла низка наукових досліджень, що засвідчують можливості квантифікації відповідних результатів.

Так, згідно з детерміністичною позицією З. Фрейда, так звані «вільні асоціації» насправді не є «вільними». Вони викликаються та спрямовуються несвідомими афективними утвореннями психіки людини («комплексами»), виступаючи символічним відображенням хоча і пригнічених, проте істинних її потягів, бажань, думок. А тому тлумачення таких виявлених вербальних асоціацій як символів змісту, прихованого від інших і часто навіть від самого їх «автора», – обов'язковий компонент класичного психоаналізу [6].

З позицій суб'єктно-діяльнісного підходу, спорідненість досвіду активностей окремих особистостей та цілих спільнот позначається на мірі схожості індивідуальних вербальних і невербальних реакцій в умовах асоціативного експерименту [5]. У зв'язку з вищезазначеним використання в нашому емпіричному дослідженні даного методу було

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

обумовлене, зокрема, пошуками суб'єктно орієнтованих передумов для інтерпретації результатів подальших психосемантичних досліджень особистості.

Мета повідомлення – проаналізувати та порівняти результати двох констатувальних емпіричних зрізів, пов'язаних із вивченням семантичних полів вербального стимулу «Україна» у свідомості здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні було двічі використано вільний асоціативний експеримент, який не передбачає будь-яких обмежень вербальних реакцій в їх кількості або за певними ознаками. При встановленні міри типовості цих реакцій ми спиралися на твердження науковців про те, що якщо асоціація при описуванні якого-небудь стимулу використана трьома або більшою кількістю респондентів, то вона використана не випадково [3].

Перший емпіричний зріз здійснений у 2006 році на вибірці студентів західного, центрального та східного регіонів України. Участь на цьому етапі дослідження узяли 309 здобувачів вищої освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка, Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, Кіровоградського національного технічного університету (назви ЗВО – на період проведення відповідного констатувального зрізу) [4].

Другий емпіричний зріз – у 2023 році з представниками здобувачів вищої освіти теж західного, центрального та східного регіонів України. Вибірку загальною чисельністю 386 осіб склали студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Національного університету «Запорізька політехніка» (таким чином знову була збалансована участь представників різних спеціальностей, за різними галузями наук).

Проаналізуємо отримані результати. На першому констатувальному етапі було отримано 427 вербальних реакцій (табл. 1):

Таблиця 1

Семантичні поля вербального стимулу «Україна» (2006 рік)

№ з/п	Слово-реакція (або синонімічна група слів)	Кількість асоціацій
1.	«Держава, країна»	94
2.	«Батьківщина, Вітчизна»	89
3.	«Моя, рідна»	36
4.	«Природа, навколишнє середовище» («поле», «небо», «сонце», ін.)	35
5.	«Незалежність, суверенітет»	26
6.	«Мати, батьки, сім'я»	19
7.	«Культура, її елементи» («вишиванка», «рушник», «пісня», «писанка», ін.)	14
8.	«Зanedбаність, знедоленість, слабкість»	14
9.	«Природа, живі символи України» («калина», «вишня», «жито», «пшениця», ін.)	13
10.	«Національно-державна символіка» («прапор», «герб», «гімн»)	9
11.	«Місце на карті, край»	9

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

12.	«Народ, нація»	8
13.	«Видатні діячі культури» («Тарас Шевченко», «Леся Українка», «співачка Руслана», ін.)	7
14.	«Київ»	6
15.	«Президент»	6
16.	«Ми, єдність»	6
17.	«Могутність, багатство»	6
18.	«Історія, пращури»	4
19.	«Мова»	3
20.	«Війна, революція»	3
21.	«Люди»	3
22.	«Демократія»	3
23.	Статистично незначущі реакції: «суспільство», «закони», «громадянство», «молодість», «майбутнє», «надія», «Всесвіт», «центр Європи», «ім'я», «націоналізм», «руки», «ненависть», «обман», «рекламний ролик»	по 1

Як бачимо, домінантними узагальненими реакціями серед асоціацій на слово-стимул «Україна» на тоді стали як абстрактна група понять «Держава, країна», так і більш емоціогенна «Батьківщина, Вітчизна», що за кількісними показниками майже рівні. Таким чином, після відомих суспільно-політичних подій «Помаранчевого майдану» для вагомої частини досліджених у той період студентів «Україна» продовжувала сприйматися та осмислюватися амбівалентно – і як «просто держава», «місце на карті» й т.п., і як рідна серцю «Батьківщина».

На другому констатувальному етапі отримано 735 асоціацій (табл. 2):

Таблиця 2

Семантичні поля вербального стимулу «Україна» (2023 рік)

№ з/п	Слово-реакція (або синонімічна група слів):	Кількість асоціацій:
1.	«Дім» («дім», «хата», ін.)	100
2.	«Воля, незалежність, свобода»	66
3.	«Батьківщина»	65
4.	«Непереможність, незламність» («перемога», «непереможна», «незламність», «героїзм», ін.)	50
5.	«Родина, сім'я, батьки»	47
6.	«Природа, навколишнє середовище» («поля», «лани», «степи», «земля», «простір», «небо», «море», «ліси», ін.)	47
7.	«Країна, держава»	33

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

8.	«Національно-державна символіка» («прапор», «герб», «тризуб», «блакитний», «жовтий», ін.)	29
9.	«Моя, рідна»	26
10.	«Сила, могутність»	26
11.	«Культура, її елементи» («культура», «традиції», «борщ», «вишиванка», «пісня», «хліб», «сало», ін.)	26
12.	«Єдність, згуртованість»	25
13.	«Війна, її наслідки»	21
14.	«Негативні явища та символи» («біль», «корупція», «обман», «безнадія», «Чорнобиль», ін.)	19
15.	«Природа, живі символи України» («пшениця», «жито», «Карпати», «калина», «соняшник», ін.)	17
16.	«Екзистенція та майбутнє» («життя», «жити», «хотіти», «дитинство», «майбутнє», «завжди», ін.)	15
17.	«Мир та спокій» («мир», «спокій», «тиша», «комфорт»)	14
18.	«Історія» («козацтво», «Хортиця», «Майдан», ін.)	13
19.	«Київ»	11
20.	«Етика та естетика» («краса», «правда»)	11
21.	«Позитивні емоції» («щастя», «радість», «гордість», «найкраща», ін.)	11
22.	«Місце, край»	10
23.	«Мова»	9
24.	«Люди»	9
25.	«Нація, народ»	7
26.	«Видатні діячі культури та політики» («Тарас Шевченко», «Бандера», «Зеленський»)	5
27.	Статистично незначущі реакції: «влада», «гривня», «світ», «Європа», «молодість», «зміни», «доля», «свідомість», «небайдужість», «серце», «тепло», «ненависть», «патріот», «герой», «жінки», «біженці», «бідність», «поділ», «чорне», «біле», «монумент», «хрест», «Києво-Печерська Лавра»	по 1

Можемо констатувати, що трагічні події спочатку «Євромайдану», потім – «АТО», «ООС», а далі й повномасштабної війни росії проти України істотною мірою змінили семантичні поля сприймання та осмислення досліджуваного поняття. Зазначене засвідчує той факт, що за результатами асоціативного експерименту в 2023 році домінантними реакціями стали «Дім» і «Воля, незалежність, свобода». Інакше кажучи, більшістю респондентів власна країна вже не сприймається значною мірою абстрактно, як це було

майже 20 років тому, натомість вона стала ближчою, ріднішою, «родинно-домашньою». Крім того, війна додала істотні та закономірні конотації «непереможності, незламності».

Висновки. Отже, у дуже складних історичних, політичних, психологічних умовах уже неприхованої війни росії проти нашої держави спостерігається очікувана суттєва трансформація сприйняття та осмислення вербального стимулу «Україна». Провідними серед відповідних асоціацій стали поняттєві групи «Дім» і «Воля, незалежність, свобода». Також закономірно з'явилася група реакцій «Непереможність, незламність», що вербально втілює духовний ресурс українців. Натомість однією з незмінних основ сприйняття «України» упродовж багатьох років залишається «Батьківщина», що відображає архетипні засади ролі збірних образів «Батька/Матері» у житті кожної людини як соціальної істоти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в порівняльному аналізі результатів асоціативних експериментів не лише у хронологічному, а і у віковому, гендерному та інших соціально-демографічних аспектах.

Список використаних джерел

1. Дерев'яно С. П. Когнітивна психологія : навч. посібник. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2012. 184 с.
2. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. 188 с.
3. Коструба Н. Вербальна репрезентація концепту «церква» (за даними асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2018. № 23, Вип. 1. С. 160–174.
4. Савелюк Н. М. Психосемантичні особливості громадянської свідомості студентської молоді : Автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
5. Спиридонова Л. К. Асоціативний експеримент як засіб дослідження образу світу. *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 152–158.
6. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Київ: Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.

Созонюк Ольга Степанівна,

канд. псих. наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6810-6341>.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Психологічні джерела, як зарубіжні, так і вітчизняні, висвітлюючи проблематику вимушених переселенців, біженців, внутрішньо переміщених осіб, констатують наявність у них травматичних переживань, потенційних стресових розладів, емоційного неблагополуччя [1,3].

Війна - одна з подій, що найбільше дестабілізує наше життя. Як дорослі, так і діти перебувають під впливом травматичних подій, однак діти є особливо вразливою групою. Дорослим значно легше пристосуватися до умов переселення, вони використовують уже набуті механізми психологічного захисту або перевірені на досвіді поведінкові реакції, які ще недостатньо розвинені у дітей та підлітків. Через обмежений контроль над своїм оточенням і власними силами діти не можуть зрозуміти, що відбувається насправді. Так, маленькі діти внаслідок вікових особливостей власного мислення негаразди в найближчому

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Рейко Анастасія Василівна, Орап Марина Олегівна Емоційний інтелект менеджера: ключова компетентність для росту конкурентоспроможності бізнесу у воєнний час.....	131
Савелюк Наталія Михайлівна Асоціативний експеримент у дослідженні семантичних полів вербального стимулу «Україна»	135
Созонюк Ольга Степанівна Психологічний стан і національна ідентичність дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики	137
Сидоркевич Дмитро Йосипович Психологічні умови формування професійної компетентності майбутніх фізичних реабілітологів до фахової діяльності у воєнний та повоєнний періоди.....	140
Халік Олена Олександрівна Розвиток самоосвітньої професійної компетентності випускників педагогічного ЗВО як умова ефективності відбудовчих процесів у воєнний та повоєнний періоди.....	142
Хаустова Тетяна Миколаївна Соціально-психологічні особливості життєстійкості внутрішньо-переміщених осіб.....	145
Чмут Яна, Широких Анастасія Олегівна Роль засобів масової інформації у формуванні масової свідомості громадян	147
Шевчук Анна Іванівна, Широких Анастасія Олегівна Особливості вияву підвищеної тривожності у підлітків.....	151
Шумик Любов Ростиславівна Детермінанти формування національної самосвідомості.....	153
Щирук Ірина Анатоліївна Психологічні особливості терапії осіб постраждалих на ПТСР: аксіом-особистісний підхід	157
Юрчук Олексій Іванович Основні принципи розвитку національної свідомості у дошкільному віці.....	159
Юрчук Олена Сергіївна Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в умовах війни.....	161
Янкавс Юрій Андрісович Психологічні умови формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі професійної підготовки	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	166